

כשהרבי שר משימה יצירתית 2 – מאלתרים משחק חזרות

1. הסתדרו בקבוצות קטנות.
2. כל אחד בתורו מנגן קטע קצר.
חברי הקבוצה חוזרים על הקטע, כמענה.
חשבו על דרך לסיים את היצירה.
3. התאמנו בביצוע היצירה
והציגו אותה בפני הכיתה.

מה למדנו?

התלמידים מספרים מה למדו בשיעור. מתייחסים גם ל-

1. שירת שיר עם בשפה יידיש.
2. זיהוי מאפיינים של שיר עממי.
3. אלתור קטע עם חזרות.

5 שיבולת בשדה

ביצוע רימונה פרנסיס וסטו הכהן

מילים ולחן: מתיתיהו שלם

<https://www.youtube.com/watch?v=0XoGB9rkgCU>

על היצירה

השיר מבטא את השאיפה של התנועה הציונית לחזור לעבודת האדמה. מתיתיהו שלם היה בין הראשונים שיצרו מסורת של מוזיקה לחגי ישראל בקיבוצים, והשיר הזה נכתב לכבוד חג הביכורים. הוא היה בין הראשונים שכתב מילים ומנגינה. שיר זה זכה לעיבודים רבים ושונים – החל מן הביצוע המקורי של ברכה צפירה, ועד לביצוע של הזמרת האפריקאית הידועה, מרים מקבה, וכן בעיבוד לג'אז עם שירה בהברות במקום מילים (ווקליזה – שבג'אז נקרא סקאט), בביצועם של רימונה פרנסיס וסטו הכהן. לכל ביצוע אופי ופירוש מוזיקלי משלו. השיר הפך לריקוד עם ישראלי אהוב.

על הביצועים

שיבולת בשדה בביצוע של ברכה צפירה

https://www.youtube.com/watch?v=iZg9_tXyQNg

לפני הקמת המדינה החלו מלחינים ישראלים, כמו מרדכי זעירא וסשה ארגוב, לחפש שפה מוזיקלית ייחודית שתשקף את הצבעים המיוחדים של ארץ ישראל, וכן את הנוף האנושי הרב גוני שבה. מלחינים אלה חיפשו מאפיינים מלודיים, הרמוניים וקצביים שיבטאו את הייחודיות של החיים בישראל המתחדשת. דבקות וסולמות ערביים (מוואלים) השתלבו בהורה שהביאו אתם העולים מאירופה. וכך נוצרה שפה מוזיקלית חדשה ששילבה מזרח ומערב. שילוב זה בולט בביצוע של ברכה צפירה.

הזמרת התימנית, ברכה צפירה, תרמה רבות להתפתחות הסגנון החדש. הידע הרב שצברה משלל הניגונים של עדות ישראל, וראייתה הקוסמופוליטית קידמו את שילובה של האתניות-ישראליות עם הג'אז של היום.

שיבולת בשדה בביצוע של מרים מקבה

למרים מקבה, "אמא אפריקה" מקום ראשוני וחשוב במוזיקה האפריקאית המוכרת בעולם. הקצב הוא חלק טבעי משגרת החיים באפריקה: הוא מלווה את פעילויות היומיום, כמו בישול, כביסה ועבודות השדה, וכמובן, גם את השירה והריקוד. בביצוע של מרים מקבה לשיר שיבולת בשדה, התיפוף מדגיש את הפעמות החלשות, והבלתי צפויות, ומשנה את אופי השיר. אפשר להאזין גם לשיר פטה פטה מתוך תכנית "ג'אז בנשמה", כדוגמה נוספת של השפעת המוזיקה האפריקאית על התפתחות הג'אז.

<https://www.youtube.com/watch?v=zOOLbxMm78M>

שיבולת בשדה בביצוע של רימונה פרנסיס וסטו הכהן

הביצוע של רימונה פרנסיס וסטו הכהן הוא אחד הניסיונות הראשונים ביצירה של מוזיקת עולם, בג'אז. הביצוע מאופיין במקצבים של סווינג וסינקופות, על בסיס של ריקוד העם המוכר. הביצוע, משנות ה-70, אינו כולל את מילות השיר, רק ווקאליזות (שירה ללא מילים) בסגנון סקאט (שירה בהברות - scat).

מוזיקת ג'אז עולם - world music

כבר בראשיתו בעיר ניו אורלינס, היווה הג'אז סגנון מוזיקלי היונק את אופיו ממקורות שונים. מקורות אלו כללו מקצבים אפריקאיים ומסורות שונות של מוזיקה שהביאו אתם מהגרים ממקומות שונים בעולם, אל רובע

סטוריוויל שבניו אורליאנס. תהליך החיבור והשילוב נמשך גם היום. הטכנולוגיה והתקשורת, יחד עם מודעות לקיום סוגים שונים של מוזיקה ברחבי תבל, יצרו הזדמנויות למפגשים בין נגנים בעלי רקע שונה. דוגמה לכך, במוזיקת הג'אז, היא השותפות של רבי שנקאר מהודו עם נגן הסקסופון ג'ון קולטריין מארצות הברית, כבר בשנות ה-60.

הביצועים הרבים והשונים לשיר שיבולת בשדה מדגימים גיוון רב של פרשנות מוזיקלית ומשיכה של אמנים לחומר מוזיקלי מכל העולם.

מתתיהו שלם במרעה:
בקיבוץ רמת יוחנן

מתתיהו שלם

(1904 - 1975)

מתתיהו שלם היה איש רוח, מלחין ומשורר ישראלי, מחלוצי הזמר העברי, איש העלייה השלישית, מראשוני היוצרים של תרבות החג הקיבוצית. הוא היה היוצר הראשון ביישוב העברי, בעת החדשה, שחיבר מילים ומנגינות כאחד. יצירותיו שאובות מן המקורות היהודיים הקדומים ומנוף הארץ, בה הרבה לטייל ולהלך בעקבות עדרי הצאן.

הוא נולד באימפריה הרוסית. אביו, היה מורה ומחנך. מילדותו דיבר מתתיהו עם אביו בעברית וכבר כילד אהב לחבר שירים, וראה עצמו כ"ילד משורר".

ביתו היה בית יהודי מסורתי מחד, נאור ומשכיל מאידך. במהלך מלחמת העולם הראשונה ברח מהשפחה לאוקראינה שם נדדה בין מקום למקום. נדודיו בתקופה זאת מתוארים בדבריו כהזדמנות להקשבה ולשמיעה של שירים וסגנונות מוזיקה שונים.

בשנת 1922 עלה מתתיהו לארץ ישראל. מקום עבודתו הראשון היה במסחה (כפר תבור), שם עבד כחלק מקבוצה של השומר הצעיר לצד פועלים ערביים. במהלך עבודתו, התעניין ולמד את השפה הערבית, את מנגינותיהם ושיריהם של הבדואים והפאלחים שעבדו עמו.

ב-1927 עבר מתתיהו לקיבוץ בית אלפא ונעשה רועה צאן. העבודה משכה אותו בשל השוטטות בגלבו, המפגשים עם הערבים והאופי הרומנטי שבה. רעיית הצאן הייתה בעבורו, קשר עם תרבות האבות וקרקע פורייה ליצירה. עבודתו כרועה הובילה לחיבור מסכת החג הראשונה - "חג הגז". ב-1940 עבר לרמת יוחנן, שם המשיך את פועלו, הן בענף הצאן והן בתחום יצירת הזמר והחג.

עם תום עבודתו בחינוך הקים את המכון להווי ומועד ברמת יוחנן, המשמש כמרכז לשימור, חקר ויצירה בנושא תרבות, הווי והחג הקיבוצי. הוא נפטר בשנת 1975 בגיל 71.

ברכה צפירה

(1910 - 1990)

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית

בברכה צפירה בהופעה בסדר פסח,
בגן שמואל, 1950

ברכה צפירה הייתה זמרת פופולרית בארץ ישראל החל משנות ה-30, וחלוצה בזמר העברי. היא נולדה בירושלים להורים שבאו מהעיר צנעא בתימן. אביה היה הרב יוסף צפירה, ממנו התייתמה כתינוקת. מגיל שלוש הייתה יתומה גם מאם, ונדדה ממשפחה אומנת אחת לשנייה. המשפחות האומנות שלה היו מעדות וחברות שונות בירושלים. כך קלטה כבר בילדותה לחנים ושירים של מגוון העדות והייתה מעין אוסף מהלך של שירי עדות ישראל.

היא למדה מוזיקה בברלין, גרמניה, ושם הכירה את המלחין נחום נרדי. נרדי הלחין עבורה שירים רבים תוך כדי כך שברכה צפירה חושפת אותו לעולם הצלילים והגוונים של שירי העם והליטורגיה של העדות השונות. במשך עשור הופיעו שניהם בקונצרטים משותפים באירופה, ארצות הברית ואף בארץ ישראל ובמצרים, כך שצפירה קנתה לה מעמד של כוכבת על. בביצוע של **שיבולת בשדה**, מלווה אותה נחום נרדי בפסנתר.

בשנות ה-40 שיתפה צפירה פעולה עם מלחינים שעלו לארץ מאירופה, ביניהם פאול בן חיים, עדן פרטוש ומרק לברי. היא קרבה אותם לסגנון המזרחי ובכך תרמה ליצירת סגנון מוזיקלי ישראלי חדש והבאתו לאולם הקונצרטים. הסגנון המיוחד של שירתה וגוניה הכיל יסודות של מוזיקה תימנית, ספרדית וערבית.

היא הרבתה לשיר את שיריו של חיים נחמן ביאליק, להם הותאמו לחנים מזרחיים, בהם **בין נהר פרת לנהר חידקל**, **שיר העבודה והמלאכה** ו**יש לי גן ושירי הילדים שנה טובה**, **לביבות** (קמח מן השק), **מי יבנה בית**. **למדבר שאנו**, היה השיר שפתח את השידורים העבריים של קול ירושלים - הרדיו המנדטורי בשנת 1936 - שידורי רדיו הסדירים הראשונים בארץ ישראל.

שיבולת בשדה

מילים ולחן - מתתיהו שלם

יום קָבֵר יְפוּחַ
הַשֶּׁמֶשׁ כָּתֵם וְזָהָב.

עורו הוֹי עורו
שורו בְּנֵי כְּפָרִים

שְׂבֵלֶת בְּשָׂדֵה
כָּרְעָה בְּרוּחַ
מַעֲמָס גְּרָעִינִים כִּי רַב.
וּבְמָרְחָב הָרִים

בְּזֶהֱרַת מְזַהֶרֶת,
חֲרַשׁ לְעֶמֶר מְחַכֶּה.

הִבּוּ הַנִּיפּוֹ
נִירוּ לְכֶם נִיר
חֵג לְקִמָּה.
עַתָּה רֵאשִׁית קִצִּיר.
קִצְרוּ, שְׁלַחוּ מַגֵּל
עַתָּה רֵאשִׁית הַקִּצִּיר.

קָמָה הֵן בְּשֵׁלָה כְּבֹר
עַל פְּנֵי הַכָּרִים
קִצְרוּ שְׁלַחוּ מַגֵּל
עַתָּה רֵאשִׁית הַקִּצִּיר

שָׂדֵה שְׁעוּרִים תִּמָּה
זָר חֵג עוֹטְרֵת,
שִׁפְעֵי יְבוּל וּבְרָכָה.
לְקִרְאֵת בּוֹא הַקּוֹצְרִים

פירושי מילים וביטויים

נורעה ברוח – השיבולת מתכופפת ברוח
יפוח – יתעורר, להפיח רוח חיים (אנומטופיה)
כרים – משטחים של צומח, של מרעה ושל דשא
מגל – כלי קציר

שיבולת בשדה

מתיתוהו שלם

קווינטה

קוונדה

5

טרצה

טרצה

פרימה

8

Fine

מרכיבים מוזיקליים

משקל – 4/4
סולם – דו מינור
מפעם – מהיר
מנעד – נונה
מבנה – a-b (כל חלק חוזר פעמים)

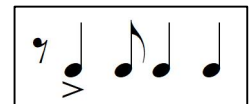
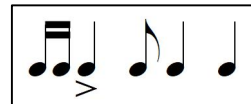
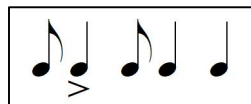
בשיר בולטים ריבוי סינקופות (תיבות 3-1, 5, 7, 9, 10). הן יוצרות תחושת מרץ המשקפת את מילות השיר. ניתן להתייחס גם להטעמה: שִׁי-בו-לת, כּוֹר-עה, המדגישים את השמינית שבתחילת הסינקופה. בשיר ניתן לזהות שלושה סוגים של סינקופה, הרשומים בהמשך.

מטרות השיעור

1. להכיר דוגמאות של מוזיקת עולם.
2. לזהות בשיר תבניות מקצב עם סינקופות.
3. לאלתר מנגינות עם סינקופה.

הצעות למהלך השיעור

1. לומדים לשיר את השיר בליווי המורה.
2. מספרים את הרקע לשיר.
3. לומדים מהי סינקופה. שרים ומלווים בתבנית סינקופה.

4. משוחחים על אופי הסינקופה ועל הרגש שהיא מעוררת. בודקים כיצד מסתיימות הפסוקיות.
5. השיר כתוב בשפה עשירה. קוראים יחד את הטקסט ומבררים פירושי מילים.
6. ישנם שלושה ביצועים של השיר והם שונים מאד האחד מן השני. אפשר לשאול את התלמידים למה שמו לב, ולשוחח על הייחודיות של כל ביצוע, ואיזה ביצוע מצא חן בעיניהם:
  - גוון הקול של ברכה צפירה, התייחסות לתולדות חייה, וליווי מאד עשיר בפסנתר, בביצועו של נחום נרדי
  - השפעת התיפוף על אופי השיר בביצוע של מרים מקבה
  - ביצוע בסגנון ג'אז ושימוש בווקאליזות (סקאט) בביצוע של רימונה פרנסיס וסטו הכהן.

שיבולת השדה משימה יצירתית 1 - סינקופות

הסתדרו בקבוצות.

1. חברו קטע מוזיקלי עם סינקופות.

2. התאמנו ונגנו בפני הכיתה.

שיבולת השדה משימה יצירתית 2 - שירה

הסתדרו בקבוצות.

1. דונו כיצד לבצע שירה של שיבולת בשדה
בגרסה משלכם.

2. אפשר ללוות את השירה בנגינה.

3. הציגו את השיר לכיתה וספרו על ההחלטות
שהנחו אתכם ביצוע.

מה למדנו?

התלמידים מספרים מה למדו בשיעור, ומתייחסים ל-

1. אבחנה בהבדלים בין הביצועים השונים והקשר לרקע של המבצעים.

2. לימוד תבנית מקצב של סינקופה.

2. הכנת ביצוע מקורי לשיר.